

**НИЗОМИ РОҲНАМОИИ
КАСБИНТИХОБКУНИҲАМЧУН
ВОСИТАИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ
ИНТИХОБИ БОШУУРОНАИ РОҲИ
КАСБИИ ХОНАНДАГОН**

Азизов Абдулатиф Абдухалимович, д.и.п., профессор; Дадобоева Мавлуда Абдуқаҳоровна, номзади илмҳои педагогика, дотсенти кафедраи технология ва методикаи таълими ҷони МДТ “ДДХ ба номи акад.Б.Ғафуров” (Тоҷикистон, Хуҷанд)

**СИСТЕМА
ПРОФОРИЕНТАЦИОННЫХ
МЕР КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ
ОСОЗНАННОСТИ ВЫБОРА
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПУТИ**

Азизов Абдулатиф Абдухалимович, д.и.п., профессор; Дадобоева Мавлуда Абдуқаҳоровна, к.п.н., доцент кафедри технологи и методикаи ее преподования ГОУ “ХГУ имени акад. Б.Ғафурова” (Таджикистан, Худжанд)

**A SYSTEM OF PROFESSIONAL
GUIDANCE AS A MEANS OF INCREASING
AWARENESS ABOUT CHOOSING A
PROFESSION**

*Azizov Abdulatif Abdukhalimovich Dr. of Pedagogics, Professor; Dadoboeva Mavluda Abdukahorovna, candidate of Pedagogical sciences Associate Professor of the Department of Technology and Teaching Methods of SEI “Khujand State University named after acad. B. Gafurov” (Tajikistan, Khujand)
E-mail: azizov@mail.tj*

Вожаҳои калидӣ: касбинтихобкунӣ, ташаққули касбии шахсият, роҳбари синф, касб, худмуайянкунии касбӣ, интихоби бошууроноии касб

Мақола ба баррасии масъалаҳои низоми ҷорабиниҳои касбинтихобкунӣ ҳамчун воситаи баланд бардоштани василаи интихоби бошууроноии роҳи касбии хонандагон бахшида шудааст. Осори равоишиносони хориҷиву ватанӣ, ки ташаққули касбии шахсиятро омӯхтаанд, таҳлил карда шудааст. Таърифи “худмуайянкунии касбӣ” мушаххас шудааст. Як силсила омилҳои, ки интихоби мустақили касбро ҳалалдор мекунад, муайян шудаанд. Нақши оила дар ташаққули дарки интихоби бошууроноии касб таҳлил шудааст. Намудҳои қори касбинтихобкунии омӯзгорон тибқи хусусиятҳои синнусоли хонандагон пешниҳод шудаанд. Зикр гардидааст, ки таълими фанни “Технология” (таълими меҳнат) дар касбинтихобкунии хонандагон муассир мебошад. Вариантҳои гуногуни қорҳои касбинтихобкунӣ, ки роҳбари синф ва муаллимони фаннӣ истифода бурда метавонанд оварда шудаанд. Усулҳои гуногуни қори психологӣ равоишиноси муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ бо хонандагон тавсиф карда шудааст, ки имкон медиҳад, тавсияҳо оид ба роҳи иловагии қорҳои касбинтихобкунӣ пешниҳод карда шавад.

Ключевые слова: профориентация, профессиональный путь, профессиональное становление личности, старшеклассник, внеклассные мероприятия, учитель, психолог, родители, профориентационные меры, профессия, осознанный выбор профессионального пути

Анализируются труды зарубежных и отечественных психологов, изучавших профессиональное становление личности, рассматривают труды ученых, занимающихся профориентационной работой со старшеклассниками. Дается рабочее определение «профориентационного самоопределения». Приводится ряд причин, затрудняющих самостоятельный выбор профессии. Анализируется роль семьи в формировании осознанности выбора профессии. Предлагаются виды профориентационной работы учителей в соответствии с особенностями различных возрастных групп учащихся. Отмечается, что образовательная область «Технология» обладает огромным профориентационным потенциалом. Приводятся различные варианты профориентационной работы, которые может использовать классный руководитель. Описываются различные методы работы школьного психолога со старшеклассниками, которые позволяют дать рекомендации по поводу дальнейшего профессионального пути.

Key words: career guidance, professional path, professional development of a personality, senior student, extracurricular activities, teacher, psychologist, parents, career guidance measures, profession, deliberate choice of a professional path

The authors analyze the works of foreign and native psychologists who have studied the professional development of the personality. They review the works of scientists involved in career guidance work with senior students. A working definition of "career guidance of self-determination" is given. Besides a number of reasons have been identified that make it difficult to choose a profession independently. The role of the family in the formation of awareness of the choice of profession is analyzed. The types of teachers' career guidance work are proposed in accordance with the characteristics of students different ages. It is noted that the educational area "Technology" has a huge career guidance potential. Various options for career guidance work that a class teacher can use are given. Various methods of work of a school psychologist with high school students are described, which make it possible to give recommendations on the further professional path.

Тағйирот дар ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодии кишварӣ мо боиси тағйир додани низоми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ гардид. Шумораи зиёди донишгоҳҳои давлатӣ, ғайридавлатӣ, ихтисосҳои нав ва омодагӣ аз ҷониби хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ боиси интиҳоби бошууроии касб мегардад.

Муаммои интиҳоби роҳи касбии хонандагон нав нест. Равоншиносони ватанӣ ва хориҷӣ Ш.А. Шаропов, М.Мирзоҳҷаев, А. Миралиев, Ф.Шарифзода, Э.Р. Гинзберг ба омӯзиши ташаккули касбии шахсият машғул буданд [1]. Е.Ф. Зеер [2]. Е.А. Климов [3], Т.В. Кудрявцев [4]. А. Маркова [5]. Ю.П. Паваренков [6], В.Д. Шадриков [7]. Дж.Голландия [1]. Д.Сюпер [1] масъалаи роҳнамоии касбии бо хонандагони таҳсилоти миёнаи умумӣ – С.И. Вершинин [8], Е.Н. Землянская [9], Н.С. Пряжников [10]. Г.В. Резапкина [11], С.Н.Чистякова [12]. В.Р. Шмидт [13].

Дар байни раваншиносон нуктаи назари ягона доир ба таърифи мафҳуми “касбинтиҳобкунӣ” мавҷуд нест. Мо ба ақидаи Э.Ф. Зеер розӣ ҳастем, ки ӯ зеро мафҳуми касбинтиҳобкунӣ “низомӣ аз ҷиҳати илмӣ асосфӯтаи чораҳои психологӣ-педагогӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, истехсолӣ-техникӣ ва тиббӣ-биологӣ оид ба расонидани ёрӣ ба ҷавонон дар маълумгардонӣ ва инкишофи рағбат, шавқи маърифатӣ ва касбӣ дар интиҳоби касб, инчунин ташаккули талабот ва оодагӣ ба меҳнат дар шароити бозор”-ро дар назар дорад [14].

Е.А. Климов зеро таърифи худиктидорӣ касб “муҳофизаткунанда, яъне нақшаи эмосионалии воқеии мусбат обурангдода” тарҷума кардааст, ки он ҳеҷ набошад, зинаи наздик ба роҳи касбӣ интиҳоби шаклҳои таълими касбӣ, муассисаи таълимиро ба эътибор мегирад [15].

Чун анъана ҳисоб карда мешуд, ки кори касбинтиҳобкунӣ дар машғулиятҳои синфҳои болоӣ зарур мебошад. Аммо мо ақида дорем, ки барои интиҳоби бошууроии касб дар муддати дурударози вақт қор қардан зарур аст.

Аз ин лиҳоз, Е.А.Климов истифодаи чорабиниҳои беруназсинфӣ оид ба интиҳоби касб аз соли якуми таълим дар мактабро пешниҳод кардааст [16,с.423]. Л.Р.Болотина ақида дорад, ки синну соли хурди мактабӣ давраи таърихӣ бояд гузоштани асосҳои худмуайянкунии касбии оянда мебошад. А.И.Кочетов диққати моро ба он ҷалб мекунад, шиносӣ бо доираи васеи одамон ҷаҳонбиниро васеъ мекунад, қобилият ва имкониятҳои кӯдакро дар барвақт зохир гардидан ва аниқ гардонидани шавқ ва рағбати онҳо мекушояд [18, с.92]. С.Н. Честякова дар бораи дар хонандагони хурдсол ташаккули шавқ ва фаъолияти касбӣ ҳамчун асоси мақсади худмуайянкунии касбӣ сухан мекунад [19,с.89]. А.Д.Сазонов тахмин мекунад, ки вазифаи асосии омӯзгор дар истифодаи ҳама имкониятҳои раванди таълиму тарбиявӣ, ки дар дараҷаи баландтар ба вучудовардани тасаввурот дар бораи олами меҳнат ва ташвиқ додани кӯдак ба фаъолияти касбӣ, ҳама хусусиятҳои синнусолиро ба назар мегирад [20, с.122]. Сарфи назар аз ҷиҳати назариявӣ омӯхтани муаммои додашуда, бисёрии хатмкунандагони имрӯза мустақилона ҳал намудан дар бораи ояндаи худ, аз сабаби чунин сабаҳо: ба камол нарасидани организм, надуштани шавқ ва рағбат, надонистани тарафҳои заифӣ вва пурқувватиҳои худ тайёр намебошанд. Интиҳоби фанҳо барои супоридани имтиҳонҳои марказҳои тестӣ аз рӯи принципҳои осон ва ҳеҷ гоҳ бо худмуайянкунии касбӣ алоқамандӣ надоранд, амали гардонидани мешавад. Хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳангоми интиҳоби касбии оянда ҳатогиҳои зиёдро содир мекунанд. Дар байни онҳо интиҳоб зеро таъсири муҳити иҷтимоӣ (рафиқон, волидайн, воситаҳои умумии ахбор). Зеро таъсири эҳсосот инчунин метавонад интиҳоби нодуруст дар бораи касб ва тасаввурот баъд метавонад бо воқеияти воқеӣ мувофиқат накунад. Аз рӯи ҳиссиёти қарз интиҳоби касбӣ инчунин ҳатогӣ ба ҳисоб меравад. Хатмкунанда метавонад сулолаи оилавии касбиро давом диҳад, агар доираи шавқи ӯ дар дигар фаъолият равана бошад. Хатмкунандагон баъзан аз тарс дар назди хизмат ба Қувваҳои мусаллаҳ ба

муассисаи таълимии олий касбӣ дохил мешаванд. Барои қисме, аз донишҷӯён вазифаи асосӣ гирифтани таҳсилоти касбӣ ба ҳисоб меравад, онҳо аз рӯи ихтисос қор қардан намехоҳанд, аммо баъзан зиндагӣ ислоҳи худро ворид мекунад ва маҷбур мекунад ба он қоре, ки моҳонаи қалон дорад, намеравад. Чунин мутахассис ҳар дақиқаи дар ҷои қор бударо бо машаққат мегузаронад, ғӯе ки ӯ қор мекунад вале ба хатоӣ ва сақат роҳ медиҳад.

Вазифаи таҳқиқоти додашуда – дида баромадани ёрии волидайн, муаллимон, равоншиносӣ мактаб дар интихоби касби хонандагон. Нақши оиларо аз ҳад зиёд қард қардан мушқил аст. Маҳз ин институти аввалияи иҷтимоӣ кӯдакро ба интихоби касб ба тайёр қардан оғоз мекунад. Аллақай дар кӯдаки томактабӣ кӯдакро ба меҳнат вазифаҳои мувофиқи қувват додан лозим аст: ба гулҳо об додан, тоза қардани қолин, бозичаҳоро ғундоштан. Агар дар оила ҳайвонҳои хонагӣ бошад, дар ин ҳолат зарур аст, ки кӯдак ба он нигоҳубин қунад, хӯрок диҳад, об диҳад ва ғайра. Волидайн кӯдакро бо дунёи касб шинос қарда, дар бораи фаъолияти худ ба ӯ нақл қунад. Онҳо метавонанд ба ҷои қори худ саёҳат гузаронанд, нишон диҳанд ки падару модари онҳо ба ҷӣ қор машғул ҳастанд. Метавонанд бо кӯдаки худ бозии рӯимизӣ гузаронанд, масалан бозии олами касб. Чунин бозӣ яқчанд вазифаҳои асосиро ҳал мекунад: оиларо мустаҳкам мекунад ба инкишофи фаъоли захираҳои луғатӣ мусоидат мекунад.

Дар синфҳои ибтидоӣ волидайн метавонад, кӯдакони худро ба заводу фабрикаҳо ба саёҳат барад ва дар бораи касбҳои гуногун маълумот диҳад. Дар ин гуна саёҳатҳо на танҳо кӯдак дар бораи касбҳо маълумот мегирад, балки муҳим ва будани меҳнатро мефаҳмад. Масалан, ба ҷамъияти дорой маҳсулияташ маҳдуди “Файзи Расул”, ҷамъияти дорой маҳсулияташ маҳдуд “Қабири Хучанд” ва ғайра, чунин саёҳатро доир намудан мумкин аст.

Муҳим аст, ки муносибати эҳтиётқорона ба ҳама намуди меҳнат тарбия қард ва кӯдакро бо баробари партовҳоро дар кӯча напартофта тарбия қардан. Волидайн метавонад ба кӯдакони худ намунаи шахсӣ бошад. Дар вақти хӯроқи шом волидайн бояд дар бораи қори имрӯзаи худ ба кӯдаконишон ҳикоя намояд.

Хуб аст, ки кӯдак дар оилаи пурра тарбия меёбад, он гоҳ волидайн метавонад духтар ё писари худро бо ӯҳдадорихояш дар қорҳои омӯзиши барой хонагӣ шинос қунад. Масалан, модар духтарро бо тайёр қардани хӯрок меомӯзад, падар ҷӣ тавр задани меҳро нишон медиҳад. Чун қоида волидайн дар оилаҳое, ки ду ё зиёд кӯдак доранд баъзе ӯҳдадорихои худро ба зиммаи бачаҳои қалонӣ мегузоранд. Духтар бояд бародари хурдиро аз боғча қирад ё ҳохари худро ба мактаб барад, тозагӣ ва тартибро дар хона нигоҳ дорад, хӯрок пазад. Ин албатта, кӯдакро бо меҳнат шинос мекунад, аммо ҳиссиёти манфиро нисбат ба ҳешу таборӣ метавонад ташаққул диҳад, аз ин лиҳоз зарур аст, ба ҳама кӯдакони бояд баробар диққат дод. Интихоби маҳфил ё маҷмааи варзишӣ барой инкишофи қобилиятҳои маҳсус ва иродаи кӯдак имқон медиҳад, барой ба даст овардани натиҷаҳо бошад, мунтазам дар машғулиятҳо иштирок ва машқ қардан зарур аст. Баъд варзиш бо мурури сол ба машғулият ва ё касб мубаддал мегардад.

Синнусоли наврасӣ – айёми таҳайюлотии касбӣ. Наврасон ба худ ин ё он касбро то охир паҳлӯҳои боқувватӣ ва заифии худро дарқ нақарда азбар меқунанд. Маҳз аз ин лиҳоз интихоби ин ё он ихтисос дар синфи панҷум чун қоида бо ниятҳои неқ волидайн амалӣ мегардонанд, ё худ наврас ҳамаи қиддияти интихобро дарқ намеқунад. Шумораи зиёди фанҳои ихтисосӣ, ки омӯхтани он зарур аст, метавонад ба ҷои шавқ муносибати манфиро ба вучуд оварад.

Хонандаи синфи болоӣ дар остонаи ҳаёти мустақилона истодааст ва бояд худ ҳалли бошууронаро дар бораи интихоби роҳи касбӣ қабул намояд. Волидайн бояд ба ӯ дар интихоби ихтисос ба хатоӣ роҳ нақода, ёрӣ расонад. Дар роҳи интихоби касб ба мақсад нарасидан волидайн набояд дар бачаҳо амалӣ гардад. Волидайн дар ҳалли интихоби муассисаи таҳсилоти олии касбӣ ё ихтисос набояд иштирок қунад. Онҳо танҳо бо маслиҳат, сӯҳбати дӯстона, сафар ба шаҳри диғар агар духтар ё писар аз онҳо хоҳиш намоанд, метавонанд, ташқил қунанд.

Дар интихоби касб нақши қалонро муаллим мебозад. Дар намунаи мушшаҳас инро дида мебароем. Имқониятҳои мусоидро барой гузаронидани қорҳои касбинтихобқунӣ фанни технология (таълими меҳнат) ба вучуд меорад. Қисми назариявии дарсҳои технологияро барой шиносии хонандагон бо соҳаҳои хоҷагии халқ, инчунин бо касбҳо (асосан истехсолоти моддӣ) метавон истифода бурд. Ин қор самарай хуб дорад, танҳо дар он ҳолате, ки агар маводи касбинтихобқунӣ бо мавзӯи дарс зич алоқаманд бошад, аммо маълумот дар бораи аҳамияти касби додашуда, паҳншавии он, дар бораи талаботи касб ба одам, дар бораи шароити меҳнат ва имқониятҳои нумӯи касбӣ дошта бошад. Дар вобастагӣ аз вазъият ва шароити гузаронидани дарси технология (таълими меҳнат) маводи касбинтихобқунӣ дар қисми назариявӣ ё амалии

дарс ҷои махсусро ишғол мекунад. Дар вақти гузаронидани корҳои амалӣ (дар он махсусияти арзиши дарси технология (таълими меҳнат) иборат мебошад) дар устохонаҳои таълимӣ ва дар минтақаҳои таълимӣ таҷрибавии хонандагон маҳорат ва малакаҳои махсус ба даст меорад ва бевосита бо касбҳои оммавӣ - коргарӣ шинос мешаванд, бо баробари ин шавқӣ касбӣ, қобилияти касбии худро месанҷад ва ҳамон қадар тайёр будани худро ба интиҳоби ин ё он касб инкишоф медиҳад.

Мазмуни таълими технология (таълими меҳнат) барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳру деҳот фарқ карда шудааст ва барои се зинаи таълим: I-IV, V-IX, X-XI хусусиятҳои хоси худро дорад.

Самаранокии корҳои касбинтиҳобкунӣ аз гузориши таълим ва тарбияи технологӣ вобастагии калон дорад. Бо вучуди ин, устохонаи таълимӣ муассиса барои хонандагон намунаи корхонаи истеҳсолӣ ба ҳисоб меравад. Аз рӯи он дар бораи ташкили истеҳсолот, аммо аз рӯи шахсияти муаллими технология (таълими меҳнат) дар бораи коргару техникҳо ҳукм мекунанд.

Диққати калонро дар ташаккули шавқӣ хонандагон ба ин ё он касб, ки ба хоҷагии халқи минтақаи мушшаҳас лозим аст равона кард. Барои он ки хонандагон ба касбҳои коргарӣ шавқманд шаванд, таълими технологиро чунон бояд амалӣ кард, ки дар хонандагон шавқ ба техника, ба коргари муосир ва қори ӯ водор намояд. Дар алоқамандӣ бо ин дар машғулиятҳо оид ба технология дар вақти иҷрои корҳои амалӣ аз тарафи хонандагон сӯҳбат дар бораи технологияҳои коркарди мавод ва техникаи муосир гуфтан лозим аст; дар бораи дурнамои инкишофи истеҳсолоти гуногун нақл кардан зарур аст; афзалияти механизатсия ва автоматизатсияи коркарди мавод қайд карда, аммо бо баробари он аҳамияти меҳнати дастиро набояд нодида гирифт; шароити меҳнати коргарони касбҳои пешбарро дар вақти саёҳат ба корхонаҳои истеҳсолӣ ва бо ёрии филмҳои таълимӣ ва илмию техникӣ намоиш додан зарур аст. Барои тарбияи шавқӣ устувори хонандагон ба фаъолияти меҳнати муайян аҳамияти калон дода, барои ин дараҷаи баланди ихтисоси муаллими технология, донишҳои чуқури ӯ, маҳорати касбӣ ва хусусиятҳои шахсият лозим аст.

Шакл ва усулҳои гузаронидани корҳои касбинтиҳобкунӣ интиҳоб карда, ба назар гирифт, ки ин кор бояд қисми таркибии ҳамаи раванди таълиму тарбия, ки дар он омӯзиши технологӣ ва касбинтиҳобкунӣ аз ҳамдигар ҷудонашаванда бошад. Шакли асосии ташкили корҳои касбинтиҳобкунӣ дар раванди таълими технология (таълими меҳнат) машғулият бо синф ё гурӯҳи хонандагон устохонаи таълимӣ ба ҳисоб меравад. Дар ҳама машғулиятҳо бояд ба хонандагон маводи маълумотӣ, бо истифодаи методҳои ҳикоя, лексия, сӯҳбат намоиши видеофилмҳо, ҳалли масъалаҳо ва иҷрои машқҳо бо мазмуни истеҳсолӣ дода шавад. Интиҳоби методҳо аз хусусиятҳои синну солии хонандагон, намуди машғулият, мавҷуд будани маводҳои мувофиқ вобаста аст.

Дарсҳои технология (таълими меҳнат) имкони калони мавқеи хонандагон ба касбҳои коргарии оммавӣ, ки дар онҳо тарбия кардани меҳнатдӯстӣ ва дигар сифатҳои муҳими касбии шахсиятро тақозо мекунад.

Корҳои мунтазами касбинтиҳобкунӣ бо баробари ба муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дохил шудани хонандагон бояд оғоз намуд.

Дар хонандагони ибтидоӣ намуди пешбари фаъолият ин равандҳои маърифатӣ дар зери роҳбарии муаллим омӯхтан, ҷӣ тавр дар хотир нигоҳ доштани маводи таълимӣ, навиштан, хондан ва ҳалли масъалаҳо ба ҳисоб меравад. Маҳз муаллим обрӯмандтарин шахс ба ҳисоб меравад. Аз тарафи хонандагон шавқмандӣ ба ақли муаллим пайдо гардида, ба инкишофи психикаи хонандаи синфи ибтидоӣ мусоидат мекунад, тақлидкорӣ ба муаллим бошад, фаъолияти таълимиро ташаккул медиҳад. Дар синфи чорум дар хонандагон бояд сабабияти дохилии мусбӣ ба таълим ташаккул ёбад, чунки дар синфи якум онҳо бо сабабияти иҷтимоӣ меоянд, онҳоро паҳлӯҳои зоҳирии фаъолияти таълимӣ ва хусусиятҳо равшан: китоб, дафтар, қалам ва ғайра ҷалб мекунад. Муаллим муносибати эҳтиёткорона ба китоб ва дафтарро меомӯзад, муносибати масъулиятнокӣ ба таълимиро ташаккул медиҳад, чунки маҳз дар ин синну сол фаъолияти таълимӣ ба фаъолияти меҳнати калонсолон баробар карда мешавад. Дар вақти хатми синфҳои ибтидоӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ хонандагон бояд ба фаъолияти худ баҳо гузошта тавонанд. Қобилияти баҳо додан ба фаъолияти худ аз он шаҳодат медиҳад, ки ҳамаи қисматҳои фаъолияти таълимӣ ташаккул дода шуданд. Агар ҷӣ ба баъзе хатогиҳо роҳ дода шавад, дар ин ҳолат дар давраи наврасӣ хонанда ба мушкилӣ дар таълим дучор мешавад.

Наврасон ба фанни таълимӣ муносибати худро ба муаллим бардошт мекунад. Маҳз муаллим ба интихоби ояндаи касб бо ҷолибияти худ, бо интихоби дурусти метод ва воситаҳои дурусти таълим, сабки муносибат бо хонандагон метавонад, таъсир расонад. Муаллими эҷодкори рағбатдор ба хонандагон муҳаббати худро ба фан медиҳад. Муаллими ҳукмфармо ба фанни худ бадбиниро ташаккул медиҳад. Муаллими бепарво ба дили хонандагон бетарафиро мекорад. Муаллими демократ хонандагонро ба фикр кардан, хондан мувоҳида кардан, нуктаи назари худро нотарсона ҷимоя кардан, нотарсона дар иҷрои масъалаҳои эҷодӣ ба даст гирифтани омӯхтани ҷустуҷӯ ва коркарди маълумотро меомӯзонад.

Дар синфи IX наврас дар назди интихоб меистад: имтиҳонхоро супорад ва коллеҷро интихоб кунад ё дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ хонданро давом диҳад. Баъзан сӯҳбат бо муаллим, ки ба наврасро мушоҳида мекунад, дурудароз бошад ва метавонад ба қабули ҳалли дуруст ёрӣ расонад.

Синнусоли калони мактабӣ – айёми интихоби касб мебошад. Вазифаи роҳбари синф интихоби муносиби вариантҳои корҳои касбинтихобкунӣ мебошад. Мутахассисони аз муассисаҳои таълимӣ, олий ва коллеҷҳо дар бораи самтҳои тайёри маълумоти пурсиширо медиҳанд. Одамоне, ки дар касби худ шӯҳратёр мебошанд (инҳо метавонанд, волидайнӣ синфҳои болоӣ бошанд), дар бораи касби худ ҳикоя кунанд, намунаи онҳо бошад, метавонад хонандагонро рӯҳбаланд кунанд. Соатҳои тарбиявӣ ба давом додани шиносии хонандагони синфҳои болоӣ бо олами касбҳои имконият медиҳад.

Роҳбари синф метавонад, дигар шаклҳои шавқовари корҳои касбинтихобкуниро бо хонандагони синфҳои болоӣ истифода барад: сӯҳбат; саёҳат ба корхонаҳо, ба муассисаҳои таълимӣ касбӣ, ба хизмати шуғли аҳоли; маълумотдиҳӣ ба хонандагони синфҳои болоӣ дар бораи дар муассиса мавҷуд будани маҳфилҳо, устохонаи таълимӣ; иштироки докталабони оянда ба “рӯзҳои дарҳои кушод”; гузаронидани маҷлисҳои падару модарон оид ба касбинтихобкунӣ нигаронидашуда; иштироки синф дар озмунҳо, намоишҳо, ярмаркаҳои маснуот.

Қисматҳои муҳими низоми касбинтихобкунии хонандагон инҳо мебошанд: маърифати касбӣ, ташҳиси касбӣ, машварати касбӣ, якҷаҷинкунии касбӣ, одаткунии касбӣ, тарбияи касбӣ.

Маърифати касбӣ. Ба системаи касбинтихобкунӣ чунин омилҳо дохил мешаванд: маълумотдиҳии касбӣ, шинос намудани хонандагон бо намудҳои гуногуни меҳнат дар ҷамъият, гуногунӣ ва хусусиятҳои касбҳо, тақмили онҳо, талаботи хоҷагии халқ ба мутахассис, роҳҳои гирифтани хусусиятҳои соҳиби кор шудан ва ғайра мебошад.

Мақсади маълумотдиҳии касбӣ-ташаккули тасаввурот дар бораи касбҳо, дарк кардани мазмун хусусиятҳои сифатии масъалаҳои асосии меҳнат, фаҳмиши шароити кор ба касбҳои мушаххас, мулоқоти маънавӣ ва иқтисодӣ дар шароити тараққиёти илму техника.

Мақсади асосии маълумотдиҳии касбӣ бо хабари касбӣ, тарғибот ва ташвиқоти касбӣ татбиқ карда мешавад.

Мақсади асосии хабари касбӣ ин шиносӣ бо ҳамаи касбҳои мебошад. Барои ин муаллимони мактаб бояд тафсиномаи касбҳоро донанд. Доништан лозим аст, ки касбҳо бо як қатор ихтисосҳо тақсим мешавад: челонгар – челонгар-таъмирчӣ, челонгар-сантехник ва ғайра (ҳамагӣ 250 ихтисос).

Роҳҳои асосии кор дар ин соҳа чунин шуданаш лозим аст: дар раванди гузаронидани кор дар маълумотдиҳии касбӣ зарур аст, ки равиши ташаккули соҳаҳои хоҷагии халқи ноҳияи додасуда ба назар гирифта шавад; маълумотдиҳии касбии ҷавонон дар асоси талабот ва ташаккули мушаххаси касб бо назардошти синну сол, ҷинс, шавқ ва талаботи истеҳсолот гузаронида шавад; нақши асосиро дар маълумотдиҳии касбии хонандагон ҷорабиниҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ ба монанди: маҳфилҳои гуногун, иттиҳодияи меҳнатии хонандагон, саёҳат ба истеҳсолот мебошад.

Ташҳиси касбӣ. Барои ҳалли масъалаи ташҳиси касбӣ пешакӣ бояд усули омӯзиши шавқ, рағбат, қобилияти хонанда, хусусияти синну сол ва сифатҳои онҳо дар раванди таълиму тарбияро дошта бошем. Агар ин усул гузаронида шавад, он вақт барои иҷрои ташҳиси касбӣ ихтисосманди касбинтихобкунӣ маълумоти мушаххас дар бораи хонанда мебошад ва вобаста ба он омӯзиши махсусе тайёр мекард. Ташкили тадқиқоти ташҳисӣ фақат дар алоқаи зичи мактаб бо корхонаи базавӣ ва идораҳои таълимӣ касбӣ имконпазир аст.

Қобилияти психофизиологӣ одам-ин хусусияти руҳӣ, ташаккул, ҳолати организм ва саломатӣ мебошад. Ҳар як шахс ба сифатҳои муайяни психофизиологӣ соҳиб аст. Бинобар ин

гуфтан мумкин аст, ки одам аз рӯи табиати худ барои соҳиби ин ё он касб шудан тайёр аст. Дар ин ҳолат набояд, ки фақат дараҷаи ташаккули шахсӣ, балки имконияти ташаккули перспективии шахсро ба назар гирем.

Дар ин давра барои системаи касбинтихобкуниро ба амал даровардан бояд хусусиятҳои шахсро омӯзем, ки дар ин ҳолат ҳамчун фарқкунии объект ва субъект баромад мекунад, дар ин сурат бояд шавқ, талабот, рағбат, қобилият, равонагии касбӣ, сабаби интиҳоби касбро омӯзем. Барои ҳалли ин масъала мо бояд донем, ки дар таҳти мафҳуми «шахсият» чиро мефаҳмем. Одам ҳамон вақт шахс ҳисобида мешавад, ки ӯ дар муносибатҳои ҷамъиятӣ ҳамроҳ бошад ва намояндаи инкишофи ҷамъият ба ҳисоб равад.

Шахсият дар раванди муносибати ғаёлонаи муҳити атроф дар асоси ғаёлият ташаккул меёбад. Сарчашмаи ғаёлнокии шахсият талаботи ӯ мебошад. Талабот ин ҳолати дохилии шахсият буда, ифодаи вобастагии ӯ аз шароити ғаёлияти мушаххаси шахсияти додашуда мебошад. Дар навбати худ ғаёлнокии шахсият дар раванди қонешавии талаботи ӯ пайдо мешавад, ки дар натиҷаи тарбия ташаккул меёбад. Талаботи одам доимо инкишоф меёбад ва дигаргун мешавад. Талаботи асосие, ки аз шахсияти одам талаб карда мешавад ин меҳнати эҷодист.

Сабабияти интиҳоб - он чизест, ки ғаёлиятро бедор ва ба он равияи мақсадноки бомазмун дода мешавад. Масалан, сабабияти интиҳоби касб мавҷуд аст (хаёл-парастиши касб, сабабияти хусусияти дарккунанда, сабабияти аҳамияти ҷамъиятӣ доштаи касб ва ғайра).

Машварати касбӣ. Машварати касбӣ - ин системаи чорабиниҳо оиди ёрмандӣ ба хонандагон дар худмуайянкунии меҳнати дар асоси омӯзиши шахсияти индивидуалӣ мебошад. Он яке аз компонентҳои асосӣ дар касбинтихобкунии хонандагон ба ҳисоб меравад. Дар марҳилаи худмуайянкунии касбии хонандагон бояд саволҳои, ки ба шахсият шавқовар аст, додан лозим аст.

Дар вақти машварати касбӣ хонандагон бояд маълумот дар бораи шароити иҷтимоӣ-истеҳсолии касбӣ ихтиёр карданашонро гиранд. Дар вақти қорҳои машваратӣ-касбӣ диққати хонандагонро ба омӯхтани асосҳои илм, асосан ба он, ки дар асоси касби интиҳобшуда меистад, ҷалб кардан лозим аст. Хонандагонро бо асосҳои қоидаву қонунҳои меҳнати дар ҷамъият ва бо меъёрҳои ҳуқуқи касб ё истеҳсолоти интиҳобкардашон шинос намудан лозим аст.

Машваратчи касбӣ бояд шахсияти хонандаро донанд. Барои машваратчи касбӣ профессиограммаи касбии минтақаи лозимӣ зарур аст. Дар вақти гузаронидани машварати касбӣ машваратчи аз усули ташҳиси касбӣ истифода бурданаш лозим аст. Қорҳои машваратӣ касбии хонандагонро ба чор марҳила тақсим мекунад: тайёри; асосӣ; ҷамъиятӣ; аниққунӣ.

Интиҳоби касбӣ. Пайдошавии интиҳоби касб ба тақсимои меҳнат ва пайдоиши касбҳои гуногун вобаста аст. Касби худро интиҳоб карда одам ҳаракат мекунад, ки интиҳоби ӯ вобаста ба шавқ, ҳолати саломатӣ, рағбат қобилият ва имкониятҳои хиради худ бошад.

Дар раванди интиҳоби касбӣ лоиқаи касбии одамро муайян мекунад. Гуногунии ҷисмонӣ ва хиради одам ба интиҳоби касбҳои ҳарҳела водор месозад.

Интиҳоби касбӣ ин раванди маҳсус ташкилшуда мебошад ва чунин мақсад дорад: бо ёрии усулҳои илмӣ таҳқиқшуда муайян намудани дараҷа ва имкониятҳои психофизиологӣ ва иҷтимоӣ-психологӣ лоиқ будани талабгорон ба таълим ва меҳнат ба ин ё он касб. Интиҳоби касбӣ аз ду намуд иборат аст: муқарраршуда; ташкилшуда.

Интиҳоби касбии муқарраршуда масъалаи лоиқ будани шахсро ба ин ё он касб бо шакли «лоиқ» ва «нолоиқ» ҳал мекунад.

Интиҳоби касбии ташкилшуда масъалаи муайян кардан ва баҳогузори хусусиятҳои индивидуалии одамро ҳал мекунад. Яққачинкунии касбиро бо ёрии педагогҳо, психологҳо, физиологҳо, табибон ва истеҳсолкунандагон ҳал кардан лозим аст.

Одаткунии касбӣ. Одаткунии иҷтимоӣ-касбӣ-раванди одаткунии хонанда ба касби интиҳобшуда дар мактабҳои миёна, коллеҷҳо, коллеҷҳои техникӣ, мактабҳои олии ва коргарони ҷавон, колхозчиҳо, хизматчиён ба шароити меҳнати касбӣ мебошад.

Одаткунии иҷтимоӣ-касбиро ба чор марҳила тақсим кардан лозим аст: тайёри ба меҳнат дар оила ва мактаб; интиҳоби касб; тайёрии касбӣ; саршавии ғаёлияти меҳнати.

Ин равандро ба ду давра чудо кардан мумкин аст:

- а) истеҳсолий-дар мактаб, литсей, коллеҷҳо, мактаби олии;
- б) истеҳсолий-ҳангоми ғаёлияти меҳнати дар шароити истеҳсолот.

Одаткунии иҷтимоӣ-касбӣ ҳамчун раванди равона кардан ба меҳнат аз синни хурди мактабӣ сар мешавад. Дар вақти омӯзиши асосҳои илм, дар дарсҳои таълимӣ ва баъд дар таълими касбӣ, дар қорҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ, дар иттиҳодияҳои меҳнатии хонандагон ин раванд васеъ ва чуқур мешавад.

Тарбияи касбӣ. Тарбияи касбӣ-ин раванди дар хонандагон ташаккули сифати бунёдкории ҷамъият, ҷаҳонбинии илмӣ, коллективизм, тайёрии васеи маълумоти умумӣ, политехникӣ, касбӣ, меҳнатдӯстӣ, эҷодкорона фикр карданро инкишоф медиҳад.

Раванди ба касб омода шудани қорғари баландхатисоси оянда аз се давра иборат аст:

1. Давраи таълимӣ дар мактаб то дохил шудан ба омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникии махсус (касб-интиҳобкунӣ, таълими фанҳо, иштирок дар фаъолияти иттиҳодияи меҳнатии хонандагон, таълими касбӣ, интиҳоби ин ё он касб, одаткунии иҷтимоӣ-касбӣ)

2. Давраи таълим дар коллеҷҳои касбӣ-техникии махсус (соҳиб шудан ба касб вобаста ба дониши назариявӣ, маҳорат ва малакаи амалӣ, қорқарди интиҳоби дурусти касбӣ, ташаккули қобилияти касбӣ, давоми одаткунии иҷтимоӣ-касбӣ).

3. Саршавии фаъолияти меҳнатӣ (ба итмом расонидани одаткунии иҷтимоӣ-касбӣ).

Диққати асосиро дар ҷавонон ба тарбия кардани қарзи касбӣ равона кардан лозим аст. Дар навбати худ тарбияи қарзи касбӣ бо тарбияи вичдони касбӣ алоқамандии зиҷ дорад, ки риоя ва омӯхтани қоидаву қонунҳои ҷамъиятиро мефаҳмонад. Муносибат ба меҳнати худ, худбаҳодихӣ, худназораткунӣ ва худтанқидкунӣ ба фаъолияти касбии худро, вичдони касбӣ меноманд. Чунки вичдони касбӣ ростқавлӣ, тартибноқӣ, ва ростгӯӣ ба ҳисоб меравад.

Категорияи вичдон ва шаъни касбӣ-муносибати одам ба ҳудаш ва муносибат ба ӯ аз тарафи муҳити атроф ва ҷамъиятро мефаҳмонад. Вичдон-ин шинохтани шахсият дар ҷамъият мебошад.

Тарбияи қарзи касбӣ, вичдон ва шаъни касбӣ пеш аз ҳама ба воситаи тарбияи коллективӣ ба амал омаданаш лозим аст.

Ҳамин тавр, дар амалӣ гардонидани қорабиниҳои низоми касб-интиҳобкунӣ ҳамчун воситаи баланд бардоштани маълумотнокии хонандагон дар интиҳоби самти касбӣ бояд волидайн ва муаллимони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ иштирок кунанд. Кӯшиши яққояи онҳо ба хатмкунандагон дар интиҳоби дурусти роҳи ҳаёти ва касбӣ бояд ёри расонад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Столяренко, Л.Д. Педагогическая психология/Л.Д. Столяренко.– Ростов н/Д: Феникс, 2003.- 544с.
2. Зеер, Э.Ф. Психология профессионального образования: Учебник для студентов учреждений высшего профессионального образования/Э.Ф.Зеер.-М: Академия, 2013.-416с.
3. Климон, Е.А. Как выбрать профессию/Е.А.Климон.-М. Просвещение, 2009.-163с.
4. Кудрявцев Т.В. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности/ Т.В. Кудрявцев// Вопросы психолога.- 1983.- №2.- С. 51-59с.
5. Маркова, А.К. Психология профессионализма/А.К.Марков.-М.: Знание, 1996-312с.
6. Поваренков, Ю.П. Проблемы психологии профессионального становления личности: монография/Ю.П.Поваренко.- Ярославль: ЯГПУ, 2008. - 200 с.
7. Шадриков, В.Д. Психология производственного обучения/В.Д.Шадриков.–Ярославль: Верхнее -Волжское книжное издательство, 1976. – 219
8. Вершинин, С.И. Сравнение профессиональных интересов учащихся с требованиями профессии/С.И.Вершинин// Школа и производство 2010 № 3.С. 90-92.
- 9.Землянская, Е.Н. Игровые технологии профессиональной ориентации младших школьников /Е.Н.Землянская// Начальная школа.- 2009.- №12.-С.154.
10. Пряжников Н.С. Проблемы активизации профессионального самоопределения. - М.: МГУ, 2005. - 402 с.
11. Резапкина, Г.В. Я и моя профессия: Программа профессионального самоопределения для подростков: учебно-методическое пособие для школьных психологов и педагогов/ Г.В.Резапкина. –М.: Генезис, 2000. - 128 с.
12. Чистякова, С.Н. Педагогическое сопровождение самоопределения детей школьников: методическое пособие для учителей 1-11 классов/С.Н.Чистякова.-М. : Академия, 2014.-256 с
13. Шмидт, В.Р. Классные часы и беседы по профориентации для старшеклассников: 8 - 11класс/В.Р.Шмидт. - Москва: Сфера, 2006 – 119с.
- 14.Зеер Э.Ф.Профориентология: теория и практика: учеб. пособие для высшей школы/ Э.Ф.Зеер, А.М.Павлова, Н.О.Садовникова.-Академический проект:Екатеринбург:Деловая книга,2011.-192 с.

15. Климов, Е.А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений/ Е.А. Климов. – М.: Издательский центр «Академия» 2004. – 304 с.
16. Йоваша, Л.А. Проблемы профессиональной ориентации школьников/ Л.А. Йоваша. – М.: Вопросы психологии. – 2006. – 63 с.
17. Болотина, Л.Р. Педагогика и методика начального обучения: Педагогика и методика начального обучения: учеб. пособие для студентов высших учебных заведений/ Л.Р. Болотина. – М.: Академический проект, 2011. – 158 с.
18. Кочетов, А.И. Содержание, формы и виды трудового воспитания школьников/ А.И. Кочетов. – СПб: Прайм-Еврозмак, 2011. – 160 с.
19. Чистяков, С.Н. Основы профориентации школьников/ С.Н. Чистяков. – М.: «Сфера», 2003. – 265 с.
20. Сазонов, А.Д. Профессиональная ориентация студентов/ А.Д. Сазонов. – М.: Генезис, 2010. – 223 с.

REFERENCES:

1. Stolyarenko L.D. Pedagogical psychology - Rostov n / D: Phonix, 2003. - 544p.
2. Zeer E.F. Psychology of professional education: Textbook for students of institutions of higher professional education. - M: Academy, 2013. - 416 p.
3. Klimon E.A. How to choose a profession - M. Proseschenie, 2009. - 163p.
4. Kudryavtsev T.V. Psychological analysis of the dynamics of professional self-determination of personality // Questions of psychologist. 1983. No. 2. - 51-59 p.
5. Markova A.K. Psychology of professionalism. - M.: Znanie, 1996-312 p.
6. Povarenkov Yu.P. Problems of psychology of professional development of personality: monograph. - Yaroslavl: YaGPU, 2008. - 200 p.
7. Shadrikov V.D. Psychology of industrial training. - Yaroslavl: Upper-Volga book publishing house, 1976. – 219p.
8. Vershinin S.I. Comparison of students' professional interests with the requirements of the profession // School and production 2010 No. 3. S. 90-92.
9. Zemlyanskaya E.N. Game technologies for vocational guidance of younger schoolchildren // Elementary School 2009. No. 12. P.154.
10. Pryazhnikov N.S. Problems of activation of professional self-determination. - M.: MGU, 2005. - 402 p.
11. Rezapkina G.V. Me and my profession: A program of professional self-determination for adolescents: a teaching aid for school psychologists and teachers. – M.: Genesis, 2000. - 128 p.
12. Chistyakova S.N. Pedagogical support of self-determination of schoolchildren: a manual for teachers of grades 1-11. M. : Academy, 2014. - 256 p.
13. Schmidt V.R. Class hours and conversations on vocational guidance for high school students: 8-11 grade. - Moscow: Sphera, 2006 - 119p.
14. Zeer E.F., Pavlova A.M., Sadovnikova N.O. Vocational orientation: theory and practice: textbook. allowance for higher education. - Academic project: Yekaterinburg: Business book, 2011. - 192 p.
15. Klimov E.A. Psychology of professional self-determination: a textbook. allowance for students of higher pedagogical study institutions. - M. Publishing Center "Academy" 2004. - 304 p.
16. Yovasha L.A. Problems of professional orientation of schoolchildren. - M.: "Issues of psychology", 2006. - 63p.
17. Bolotina L.R. Pedagogy and methods of primary education: Pedagogy and methods of primary education: textbook manual for students of higher educational institutions. - M.: Academic project, 2011. - 158 p.
18. Kochetov A.I. Content, forms and types of labor education of schoolchildren. - St. Petersburg: Prime-Evrozmaк, 2011. - 160 p.
19. Chistyakov S.N. Basis of vocational guidance for schoolchildren. - M.: "Sphera", 2003. - 265 p.
20. Sazonov A.D. Professional orientation of students. - M.: Genesis, 2010. - 223 p.